



Тази неделя в [електронната библиотека](#) на [desebg.com](#) ви представям едно от първите документални изследвания след 10 ноември 1989 г., посветени на може би от най-жестоките и масови престъпления на комунистическия режим в България – създаването на лагерите за политически противници и системата за изселване на такива лица или семействата им.

Книгата е на **Пенка Стоянова и Емил Илиев**, „**Политически опасни лица**” и може да я намерите само в големите библиотеки. Това е така, защото е издадена през 1991 г. и доколкото ми е известно оттогава не е преиздавана.

„Проблематиката за лагерите продължава да вълнува много хора. Обърнахме се към нея с очите на професионалиста – историк, интересуващ се от обективната истина, която се базира най-вече на документите и след това – на спомените. Нашата цел е да изложим фактите според достъпните до момента архивни материали”, посочват авторите в началото на книгата.

Припомням, че лагерите по времето на комунизма беше една от най-болезнените още в първите месеци след 10 ноември 1989 г. Те са част от въпросите на сформирана от самата БКП Парламентарна комисия за разглеждането на някои деформации и закононарушения (при управлението на Живков, бел. ред.). Престъпленията в лагерите стават обект на официално разследване на Главна прокуратура през март 1990 г., когато е образувано следствие (води се секретно, поради секретността на повечето документи, произлизащи от структури на МВР и ДС, бел. ред.).

В тази връзка в МВР, което по това време е оглавявано от ген. Атанас Семерджиев, е иницирана специална комисия за подпомагане на официалното разследване. Отделно от това тогавашния Клуб на репресираните също изнася разтърсващи обществото факти за комунистическите лагери. Режисьорът Атанас Киряков е първият, който създава документален филм в две части, посветени на темата.

Освен, че са проследили всички тези моменти от първите две години след 10 ноември 1989 г. авторите на „Политически опасни лица“ подхождат обективно и възможно най-подробно към дълбоката рана, наречена лагери.

Лагери преди 9 септември 1944 г.

Те отделят място и за лагерите преди 9 септември 1944 г., създадени със специална наредба през януари 1941 г. Става въпрос за т. нар. селища на Държавна сигурност (тогава отдел към полицията, бел. ред.), по известните от които са „Гонда вода“ и „Кръсто поле“. Отделно от тях са създадени и трудови групи от мобилизирани мъже – евреи. През 1943 г. със заповед на Щаба на армията са създадени т. нар. специални работни отряди в района на с. Белене и с. Гиген, Плевенско, а по-късно предислоцирани в района на гр. Свети Врач (днес гр. Сандански, бел. ред.). В тях са събирани младежи, войници, определени като неблагонадеждни и комунисти.

След 9 септември 1944 г. тези лагери са разпуснати, но новата Отечественофронтовска власт бързо създава други. Със специална Наредба-закон за трудово-възпитателните общежития (ТВО) за политически опасните лица.

Лагери за политическите противници на компартията

В книгата подробно са разгледани всички следващи устройствени документи за създадената от комунистическата власт мрежа от лагери в страната. Проследени са и етапите при въдворяването на политически противници, след като правителството на

Написано от Христо Христов
Неделя, 26 Януари 2014 15:32

Васил Коларов решава на островите край Белене да бъде създаден лагер, който се превръща в най-голямото ТВО за въдворяване на политически противници.

На базата на достъпните в архива на МВР документи е изложено и създаването на секретния лагер край Ловеч през 1959 г. и женския му филиал в с. Скравена, Ботевградско през 1961 г.

Трудовото мобилизиране на „безделниците”

В отделна глава авторите за първи път изследват трудовата мобилизация в периода 1946-1950 г. Потребността от извършването на различни видове физически труд на множество обекти в страната води до трудово мобилизиране. Първата такава група е мобилизирането на 440 души от София, категоризирани като безделници. Техният труд, както и този на последвалите ги групи е използван за строежа на пътища, ж.п. линии, язовири, сгради, работа в мини, кариери, фабрики и др.

Често сред „безделниците” и „празноскитащите” попадат близки на въдворени в ТВО противници на режима. В изследването е посочено, че лагери на трудова мобилизация са организирани в 33 населени места в България.

Изселванията в периода 1945-1984 г.

Книгата на Пенка Стоянова и Емил Илиев е често пъти цитиран източник от изследователи на комунистическия период по отношение на проведеното от тях изследване на политиката на изселванията, прилагана от режима на БКП, който в изданието обхваща периода 1945-1984 г. (след това има редица изселвания на противници на „възродителния процес, бел. ред.).

„Изселването, като форма на репресия спрямо политически неудобни за управляващите и криминално проявени лица намира широко разпространение след 9 септември 1944 г.”,

Написано от Христо Христов
Неделя, 26 Януари 2014 15:32

посочват авторите.

Първото масово изследване, организирано от ДС, се провежда през есента на 1945 г., а обект са 184 семейства с 326 членове на осъдени от т. нар. Народен съд министри, членове на Регентството и други бивши управляващи. Само за периода 9 септември 1944 г. – август 1953 г. в страната са разселени 7025 семейства с 23 390 членове. От София са изселени 2548 семейства с 5075 членове.

Според архивните документи на ДС разселените са:
семейства на „изменници на родината” – 2397 семейства с 9739 членове;
неудобни за граничен район и големите градове „врагове на народната власт”;
„ятаци и помагачи на бандити” (с термина „бандити” ДС определя горяните, бел. ред.) – 4359 семейства с 13 651 членове.

По социално положение изселените семейства се разпределят така:

- работнически произход – 93;
- занаятчийски – 78;
- служещи – 210;
- бедни селяни – 784;
- средни селяни – 2418;
- „кулаци” (заможни селяни, бел. ред.) – 710;
- семейства от беден градски произход – 65;
- от среден градски произход – 457;
- от буржоазен произход – 1754.

Смъртта на Сталин през 1953 г. смекчава политиката, но Унгарското народно въстание през 1956 г. отново я втвърдява. Към април 1957 г. в изпълнение на решение на Политбюро на ЦК на БКП на изселени близо 400 семейства. За времето от 1958 г. до 1961 г. включително са изселени 2035 семейства или около 8 000 души.

„Прилагането на тези репресивни мерки, иначе законодателно оформени, нерядко се извършва в нарушение не само на общочовешкия морал, но даже и на текущите разпоредби”, посочват авторите. Те подчертават, че в архивите са открити редица случаи на изселвания в резултат на клевети, доноси и недостатъчно задълбочени

проверки.

След закриването на лагера край Ловеч през 1962 г. комунистическият режим прибегва относително и в по-широка степен до изселванията като начин за „борба с противообществените прояви“. Само през 1962 г. са изселени 353 души.

През 1971 г. Секретариатът на ЦК на БКП взема решение за борба с моралната разпуснатост на някои граждани, когато отново се предприемат изселвания предимно на лица, определени като „разпуснати“. Авторите подчертават, че в проучването си не включват случаите на изселване по време на „възродителния процес“, поради липса на достъп до документите от този период.

Книгата съдържа списък на лагерите в България с броя на въдворените и развитието. Те са систематизирани така:

- „трудова мобилизация“ – 26 селища;
- заселвания – 17 селища;
- ТВО – 10 селища;
- Обекти на ТВО – 26 селища.

Дори и след 23 години изданието продължава да е изключително ценен източник за лагерите при комунизма и едно от малкото по рода си. В него като приложения са публикувани и съдържанието на редица ключови документи, свързани с политиката на БКП за създаването на ТВО и дейността им.

Пенка Стоянова, Емил Илиев, „Политически опасни лица“ – въдворявания, трудова мобилизация, изселвания след 1944 г., Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991 г., 185 страници.